

Praten over verdriet, troost en hoop

**omgaan met situaties
van verlies en verdriet
in de kinderdienst**

Geertje de Vries

NARRATIO

**Praten over verdriet,
troost en hoop**
een handreiking voor omgaan met situaties
van verlies en verdriet in de kinderdienst

Geertje de Vries

NARRATIO

ISBN 90 5263 131

©2005 uitgeverij Narratio, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88 fax 084 739 29 45 e-mail: verkoop @narratio.nl

Actuele informatie is te vinden op www.kinderdienst.nl

©2005 illustraties: Aart Cornelisse, Loes van der Mark (pagina 58, 66)

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, Digi-boek of op welke andere wijze dan ook, behoudens voor eigen gebruik, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Opmaat: Het verhaal van verdriet	5
Inleiding	7
DEEL 1: ACHTERGRONDINFORMATIE	9
Hoofdstuk 1: De kinderdienst als plek om te vieren	11
<i>wat is kinderdienst</i>	11
<i>de kinderdienst als vierplaats</i>	15
<i>het thema 'dood' in de kinderdienst</i>	17
<i>kinderdienst en pastoraat</i>	20
Hoofdstuk 2: Over gedenken en herinneren	22
<i>in de samenleving</i>	22
<i>in de kerk en in de kinderdienst</i>	23
Hoofdstuk 3: Praten met kinderen over de dood	26
<i>letterlijk denken</i>	28
<i>onderscheiden tussen ziel en lichaam</i>	29
<i>denken in beelden</i>	31
Hoofdstuk 4: Kinderen geconfronteerd met de dood	33

Hoofdstuk 5: Rouw bij kinderen	37
<i>leeftijdsgroepen: 3/5</i>	37
5/8	40
9/12	42
DEEL 2: PRAKTISCHE IDEEËN EN WERKVORMEN	47
Hoofdstuk 6: aandacht voor een overlijden	49
<i>leeftijdsgroepen: 3/5</i>	49
5/8	52
9/12	54
Hoofdstuk 7: De laatste zondag van het kerkelijk jaar/ de gedachtenis van de gestorvenen/Allerzielen	58
<i>leeftijdsgroepen: 3/5</i>	59
5/8	60
9/12	61
Hoofdstuk 8: Goede Vrijdag en Pasen	63
<i>leeftijdsgroepen: 3/5</i>	63
5/8	66
9/12	69

Hoofdstuk 9: Herdenken rond 4 en 5 mei	72
<i>leeftijdsgroepen: 3/5</i>	72
<i>5/8</i>	74
<i>9/12</i>	76
Hoofdstuk 10: Woorden voor begin en eind	78
Hoofdstuk 11: Om verder te lezen	83
<i>literatuur</i>	84
<i>prentenboeken</i>	85
<i>websites</i>	86
Gebruikte literatuur	87

Het verhaal van Verdriet

Iedereen kent mij. Maar niemand wil mij kennen.

Ik zie nooit iemand lachen of blij zijn.

Eigenlijk zie ik alleen maar ongelukkige mensen: mensen met pijn of droevige herinneringen, mensen die vergeten worden of eenzaam zijn. Mijn naam is 'verdriet'.

Je kunt mij overal tegenkomen, dichtbij of ver weg in een land waar je nog nooit van gehoord hebt.

Iedereen kent mij. Maar niemand wil mij kennen.

Soms ben ik klein, soms ben ik groot. Er zijn mensen die mij zo groot mogelijk willen maken. Want daar kunnen ze zelf beter, rijker, machtiger van worden. Dus gebruiken ze mij om anderen ongelukkig te maken. Dan zijn zij de baas. Ja, ik ben vooral goed voor de bazen.

Iedereen ken mij. Iedereen heeft me meegemaakt en van mij gehoord. Want ik ben de hoofdpersoon van alle kranten en alle journaals. In welk taal dan ook, het draait vooral om mij. Ik ben dus overal te zien en overal te lezen. Ook al ben ik aan de andere kant van de wereld, je kunt mij toch zien. Maar niemand wil mij zien.

Want wie mij ziet, begint soms te twifelen aan alle goede bedoelingen in de wereld. Wie mij ziet, kan beginnen te twifelen aan God, aan de toekomst, aan vrede, aan geluk. Het goede leven wordt verstoord. Het geloof in de goede bedoelingen krijgt een deuk. Daarom wil men mij maar niet zien of duwt men mij in elk geval zo ver mogelijk weg. Wie mij niet wil zien, kan blijven geloven dat iedereen gelukkig is, dat de hele wereld vrede kent. Daarom wordt er vaak gedaan alsof ik er niet ben. Of men zegt dat ik heel snel wel weer over ga. Maar dat is niet waar: ik kan overal opduiken, ik kan heel lang ergens blijven en ik ben er altijd al geweest. Er zijn ook mensen die juist alleen maar naar de mooie

dingen willen kijken: naar de goede dingen die gebeuren, naar de mensen die blij zijn. En dan vergeten ze mij. Omdat ze mij niet willen zien.

Er is maar één manier om mij te laten verdwijnen: je moet mij durven zien. Met je eigen ogen, soms zo dicht mogelijk bij je. Je moet ze durven zien: die mensen met pijn of droevige herinneringen, die mensen die vergeten worden of eenzaam zijn.

Zal er ooit een dag zijn waarop iedereen mij durft te zien? Zal er ooit een dag zijn waarop ik er niet meer ben?

Mijn naam is 'verdriet'. En niemand wil mij zien.

Erik Renkema

Inleiding

Wanneer er iemand sterft, maakt dat op een kind grote indruk. Het roept allerlei gevoelens en ook vragen op, waarop het kind antwoorden zoekt. Veel volwassen voelen zich verlegen of onmachtig om met die gevoelens en vragen om te gaan. Die verlegenheid voelen ze niet alleen wanneer er in de actualiteit nare dingen gebeuren, maar ook als er 'moeilijke onderwerpen' in het jaar aan de orde komen, zoals rond Goede Vrijdag en Pasen, of bij de viering van de gedachtenis van de gestorvenen, op de laatste zondag van het kerkelijk jaar of met Allerzielen. Niet iedereen voelt zich bij machte of toegerust om over deze onderwerpen met kinderen aan het werk te gaan.

Dit boek is in de eerste plaats bedoeld voor mensen die vrijwilliger (m/v) leiding geven aan de kinderdienst. Maar met enige aanpassing zijn de praktijksuggesties en de achtergrondinformatie ook te gebruiken door

andere groepen, bijvoorbeeld in de klas op de basisschool.

In dit boek gebruik ik het woord kinderdienst voor allerlei vormen van alternatieven voor de kerkdienst, gericht op kinderen in de basisschoolleeftijd. In veel gemeentes worden hiervoor de termen kindernevendienst of kinderkerk gebruikt, op andere plaatsen zijn woorden als zondagsschool of kinderwoorddienst gebruikelijk. Het woord *kinderdienst* heeft mijn voorkeur, omdat het precies verwoordt wat het is: een dienst voor en met kinderen.

In de kinderdienst kunnen alle facetten van het leven ter sprake komen. Wie al een tijdje meedraait, zal ervaren dat kinderen in het eerste kringgesprek vaak hun hele belevingswereld op tafel leggen. Verhuizingen, nieuwe schoenen, verjaardagen en de dood van de hamster, alles komt langs en mag aandacht hebben. Dan wordt er overgegaan naar de orde van de (zon)dag. Vaak wordt de inhoud bepaald door het bijbelgedeelte dat die zondag op het leesrooster staat, of door de tijd

van het kerkelijk jaar. Maar het kan zomaar gebeuren dat er in de gemeente of de omgeving van de kinderen uit je groep iets ingrijpends gebeurt. Dat blijft niet buiten de kring van de zondagse viering. Gelukkig maar. Waar anders dan in de kerk moet je terecht kunnen met wat je bezighoudt. Dat geldt ook voor de kinderdienst. Daar komen kinderen binnen met alles wat hen in de afgelopen week heeft geraakt. Ook dood, verlies en verdriet blijven niet buiten de deur.

Dit boekje wil een handreiking bieden om in dergelijke situaties het gesprek met de kinderen te voeren, met hen te werken en te vieren. De kinderdienst kan namelijk voor kinderen een uitgelezen plek zijn om hun vraag te stellen en hun gevoelens te verwoorden. In de kring van de gemeente kun je elkaar tot steun zijn en de nabijheid van God zoeken. Het zou prachtig zijn als kinderen van jongs af aan leren dat ze daarvoor bij de kerk terecht kunnen, omdat daar mensen zijn die naar hen luisteren en samen met hen zoeken naar

verhalen van troost en hoop, die goede woorden en gebaren weten in allerlei moeilijke situaties.

De opbouw van dit boekje is als volgt. Het eerste deel geeft achtergrondinformatie. Het eerste hoofdstuk gaat in op de eigen rol die de kinderdienst kan spelen bij situaties van verlies en verdriet. In het tweede hoofdstuk komt het thema gedenken aan de orde, dat zowel in de samenleving als in de kerk een belangrijke rol speelt.

In het derde hoofdstuk worden een aantal grondkenmerken beschreven van de manier waarop kinderen denken en praten over zaken als verlies, dood en verdriet. Het vierde hoofdstuk laat zien in welke situaties kinderen met de dood in aanraking kunnen komen. Naast de confrontatie met de dood in hun direct omgeving, spelen ook maatschappelijke gebeurtenissen en bijvoorbeeld computerspelletjes daarbij een rol. Het vijfde hoofdstuk beschrijft hoe rouw bij kinderen van

verschillende leeftijden verloopt en de manier waarop het geloof zich bij hen ontwikkelt. Het tweede deel van dit boekje geeft praktische suggesties voor bijeenkomsten in de kinderdienst rondom achtereenvolgens een actuele situatie van het overlijden van iemand uit de omgeving van het kind, de laatste zondag van het kerkelijk jaar/de gedachtenis van de gestorvenen, diensten rondom Goede Vrijdag en Pasen en vieringen rondom 4 en 5 mei. Ook is er een hoofdstuk met tekstsuggesties voor liturgische momenten als welkom, het aansteken van een kaars en afsluitende woorden. Dit deel besluit met tips voor literatuur, prentenboeken en verhalenbundels en websites.

Ik hoop dat dit boekje zijn weg zal vinden binnen kinderdiensten en kinderwoorddiensten en behulpzaam kan zijn voor iedereen die te maken heeft met kinderen en hun vragen. Praten over de dood lijkt op het eerste gezicht misschien ongemakkelijk en moeilijk. Maar je

kunt er veel van leren, van vragen misschien wel het meest.

*Geertje de Vries
Barneveld, september 2005*